

KÜLTÜRÜ BİLGİYLE İNŞA ETMEK: NECATİ ÖNER'DE KÜLTÜR-BİLGİ-DİL-MANTIK İLİŞKİSİ ve FELSEFEDEN MURÂT EDİLEN FAYDA

Muhammet Enes KALA*

Giriş

Türk fikir hayâtının önemli sîmâlarından biri olan Prof. Dr. Necati Öner (1927-2019), bir mantık filozofu olarak felsefeyi hayâtın ve yaşamakta olduğumuz dünyânın dışında bir uğraş alanı olarak görmemiş, bilâkis toplumun sorunlarına çözüm imkânı olarak gördüğü felsefe ile kültürü ilişkilendirmek sûretiyle bir zihin ve zihniyet inşâ etmeye dikkatini teksîf etmiştir. Bunun yanında Öner'in felsefî kişiliği, yalnızca yazılarında değil, düşünme biçiminde de belirgin bir ıztırâbın izlerini taşır. Bu ıztırâp, çoğu zaman dile getirdiği bir yakınmayla kendisini belli eder. Felsefeciler tarafından eleştirilmemesi ve fikirlerinin yeterince değerlendirilmemesi onu son derece rahatsız etmiştir. Bu serzeniş, ilk bakışta bir ilgisizlik eleştirisi gibi görünse de, aslında kendi düşünme tarzına yönelttiği içsel bir sorgulama olarak görülebilir. Necati Öner, *Felsefe Dünyası* dergisinde kaleme aldığı yazılarla âdeta kendi fikirlerini kendisiyle tartışır, onları süreç içerisinde yeniden temellendirmenin yollarını arar. Onun metinleri, bir yandan Türk felsefe geleneğinde eleştirel düşüncenin eksikliğine işâret ederken, diğer yandan bu eksikliğe karşı kendi varlığını bir cevap olarak konumlandırır. Aramızdan ayrılışının beşinci yılında, Hocamızın eserlerinin ve fikirlerinin giderek daha fazla değerlendirilmesi, aslında onun bu içsel arayışının bir karşılığı, bu yazı ise Necati Hocamızın mezkûr ıztırâbını duymanın ve ona cevap vermenin samîmî bir yankısı olarak görülebilir.

Necati Öner'in düşünce sistemi, tartışacağımız mesele ekseninde belirli bir izleğe sâhiptir: kültür, dil, mantık ve zihniyet. Bu yapı, onun felsefî yönelimini yalnızca içerik olarak değil, usûl açısından da bir bütünlük içinde anlamamıza izin verir. Zihniyeti, genel anlamda “zihnin tavrı” olarak ele alır. Ancak bu tavır, soyut bir yönelim değil, belirli târihî ve kültürel bağlamlarda şekillenen bir varoluş tarzını seslendirir. Başka bir ifâdeyle, zihniyet, zihnin konumlandığı, inşâ edildiği hâllerin, mahallerin, zamanların, zemînlerin ve karşılaşmaların rahmidir. Bu bağlamda hem zihni kuran hem de kültürü inşâ eden temel yapı taşı bilgidir. Necati Öner'e göre

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

bilgi, yalnızca bilimsel bilgiyle sınırlı değildir, aksine, farklı bilgi türleri kültürün inşasında belirleyici rol oynar. Bilginin yalnızca bilimsel biçimine indirgenmesi, kültürü daraltır ve insanın anlam ufkunu sınırlı bir düzleme hapseder. Yeri gelmişken belirtelim, kültür hem teorik hem pratik bilgi biçimlerinin bir aradalığından doğar.

Bu çalışmada Necati Öner'in bilgi-kültür ilişkisine yaklaşımı, zihniyet kavramının ontolojik yapısı, dil ve mantık felsefesine dâir görüşleri ve Öner'e göre felsefeden beklenen fayda, açtığımız güzergâh üzerinden akademik ve yorumlayıcı bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Bilgi ve Kültür İlişkisi

Necati Öner'e göre kültürü inşâ eden en temel unsur bilgidir. Kültür, insanın var olanları tanımak için sarfettiği çaba sonucunda elde ettiği bilgiler bütünü ve bu bilgilerin çeşitli amaçlarla dışa yansıtılmasıyla ortaya çıkan ürün ve davranışların toplamıdır.¹ Öner, kültür kavramını sâdece somut olarak algılanabilir var olanlar için değil, daha önemlisi bir kavrayış tarzının adı şeklinde kabûl eder ve kültürün temelinde mutlaka bilginin olduğunu vurgular.² Nitekim Öner, kültürü bilginin dışa aksettirilmesi ekseninde ele almak sûretiyle kültürün özünde bilgi meselesini de merkeze çekmiş olur.³ Mîmârî eserler, edebiyat ürünleri, örf ve âdetler gibi kültür unsurları, özü itibârıyla belirli bilgi ve değerlerin dışa aktarılma biçimleridir. Dolayısıyla kültürün anlaşılması, bu unsurların temelinde yatan bilgi meselesini, onu bir alana indirgemenen anlamayı gerektirir.

Bu arada Öner, kültürü genellikle özgü kültür ve ortak kültür olarak iki boyutta ele alır. Her ne kadar bu iki boyut iç içe geçmişse de özgü kültür bir toplumun “ben”ine işâret eder ve kimliğini yansıtır. Öner'e göre bir milletin özgün kültürü, o milletin ortaya koyduğu ve nesilden nesile aktardığı değerler dünyasına dayanır, bu değerlerin zayıflaması kültürün de zayıflaması anlamına gelir.⁴ Buradan özgü kültürün ve ortak kültürün birlikte bilgi unsuruna dayanması ancak özgü kültürü ortak kültürden paylaşılan, duyumsanan ve öne çıkarılan değerlerin ayırdığına ilişkin bir çıkarım yapmak da mümkün görünür.

Yukarıda temas ettiğimiz üzere Öner, kültürel gelişmenin temelde bilginin gelişmesi anlamına geldiğini, özgün bir biçimde dile getirir. Ona göre “kültürde ilerleme, varlığı tanımaktaki ilerlemedir”, insan var olanları ne kadar derinden tanır ve bilgisi ne kadar artarsa, bu bilgi birikimini hayâta

¹ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 53.

² Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 36-37.

³ Necati Öner, *Dil Üzerine* (Ankara: Divan Kitap, 2013), 73.

⁴ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 202-217.

uyguladığında toplumun seviyesi de o denli yükselir.⁵ Bu yaklaşım, kültür ile bilgi arasındaki kopmaz bağı ortaya koyar. O halde kültür bizi bilgiye, bilgi ise bizi dil ve mantığa götürür. Özellikle özgü kültürdeki değer meselesi, bizi ayrıca zihniyet bahsine ulaştıracaktır. Öncelikle dil ve mantık konusuna değinmekte fayda vardır.

Dil ve Mantık İlişkisine Dâir

Necati Öner, dil ve mantık konusunda derin bir hassasiyete sahip olup, dili düşüncenin hem taşıyıcısı hem de kurucu unsuru olarak görür. Ona göre dil, zihnin aynasıdır, dil ile düşünce, bir kâğıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur.⁶ Öner, dil, düşünce, kültür ve bilimsel gelişmeler arasında sıkı bir paralellik bulunduğunu, bunların tam anlamıyla birbirinden bağımsız ele alınamayacağını özellikle vurgular.⁷ Dil kusurlu olduğunda düşünce tam olarak ifade edilemez, düşüncenin iyi ifade edilemediği durumlarda ise bilgi üretimi ve kültürel faaliyetler sekteye uğrar. Bu bakımdan Öner'in yaklaşımı Konfüçyüs'ün dile dâir şu vecîzesiyle son derece iyi şekilde örtüşür:

Bir memleketin idaresini ele alsaydım, yapacağım ilk iş, hiç şüphesiz dili gözden geçirmek olurdu. Çünkü dil kusurlu ise, kelimeler düşüncüyü ifade edemez. Düşünce iyi ifade edilemezse, vazife ve hizmetler gerektiği gibi yapılamaz. Vazife ve hizmetin gerektiği şekilde yapılamadığı yerlerde âdet, kaide ve kültür bozulur. Âdet, kaide ve kültür bozulursa adalet yanlış yönlere sapar. Adalet sistemi bozulursa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.⁸

Öner, bir milletin dilini, o milletin rûhu olarak görür. Ona göre bir milleti yok etmek için önce onun ruhûnu yani dilini bozmak/yıkmak lâzımdır. Bundan ötürü millî dilin, bir milletin varlık şartı olduğunun altını çizer.⁹ Ona göre dil ile millî kültür ve mefkûre arasında yoğun ve doğrudan bir ilişki vardır. Bilinçli ve sağlıklı bir zihniyet oluşumu, ancak gelişmiş ve ifade gücü yüksek bir anadil ile mümkündür.¹⁰ Bu nedenle Öner, felsefe ve bilim dilinin Türkçeleştirilmesi yönünde büyük gayret göstermiş, kavramların

⁵ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 22.

⁶ Öner, *Dil Üzerine*, 62; L. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, çev. Burak Erdoğan (İstanbul: Roza Yayınları, 2018), 30.

⁷ Şerefettin Adsoy, "Necati Öner'in Dil Hassasiyeti" *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, (2019): 323.

⁸ Şerefettin Adsoy, "Necati Öner'e Göre Dil-Düşünce İlişkisi," *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12/2, (2020): 356.

⁹ Öner, *Dil Üzerine*, 79.

¹⁰ Adsoy, "Necati Öner'e Göre Dil-Düşünce İlişkisi," 357-358.

Türkçe ifade edilmesini, düşüncenin sağlam temeller üzerinde gelişmesi için zarûrî görmüştür. Bunun kuşkusuz önemli nedenleri vardır. Öner'in dil vurgusu, o dilin kelime hazînesinin zenginliğini de kuşatır. Zîrâ dilin en önemli unsuru kelimedir. Dil konusu bizi kelime ve mefhûm bahsinin eşğine getirir.

Necati Öner, Descartes'in ifade ettiği açıklık ve seçiklik kavramlarının yanlış anlaşılabilirliğini, söz konusu kavramların doğru anlaşıldığı takdirde insan için çok kıymetli üç kazanıma vesile olacağına değinir. Söz konusu kazanımlar, farklılıklara karşı nitelikli tahammül, hakikat tekelciliğine karşı derin şuur ve farklılıkları tehdit olarak değil ama yetkinleşme imkânı olarak görebilmektir. Bu kazanımlara ileride yeniden döneceğiz. Mefhûmun seçikliği, o kavramı diğer kavramlardan ayırt eden temel nitelikler ve ayırt edici çerçevesidir. Bu îtibârla seçiklik nispeten sâbittir. Mefhûmun açıklığı ise o kavramın derinliğidir. Açıklık ise mefhûmun cevval tarafıdır, dinamiktir. Mefhûmun açıklığı zamandan zamana, mekândan mekâna değişme, gelişme, derinleşme imkânına sahiptir. Mefhûmların bilerek kullanılabilmesi için o mefhûmların seçikliği ve açıklığının bilerek kullanılması gerekir ki, gerçekten de anlaşma murât edilebilsin... Seçikliğe ve açıklığa vukûfiyetimiz bilgiye olan derinliğimizi, bilgiye olan derinliğimiz kültür inşa etmedeki yetkinliğimizi, kültür küredeki yetkinliğimiz ise hayâtımızdaki zenginliğe işâret edecektir. Mefhûmun açıklık ve seçiklik penceresinden bize en nitelikli şekilde tecellî edebilmesinin en güçlü imkânı, onu taşıyan bedenün gücüdür. Mefhûmun bedeni ise kelimedir. Kelimenin gücü, mefhûmun gücünü, mefhûmun gücü, bilginin gücünü, bilginin gücü ise kültür/hayât kürenin gücüne işâret etmektedir. O hâlde hayâtın anlamını sürekli arayış mânâsına gelen felsefe/philo-sophia her şeyden önce belki de philo-logos (kelime sevgisi)tan neşet etmektedir. Philo\logy, philo\logos, kelime, söz sevgisi mânâsına gelir. Logos kelimesi tazammunu îtibâriyle çok zengin bir kelimedir. Akıl ve söze birlikte işâret eder. Bizde bu kelimeyi tam anlamıyla karşılayan kelime ise mantık kelimesidir. Zîrâ mantık kelimesi hem akli hem de sözü/kelâmı birlikte seslendirebilir. Mantık içinde dil ve düşünme birlikte içerilmiş olur. Zâten tabiatı gereği dilin düşünmeden, düşünmenin dilden ayrılması mümkün de değildir. Ferdinand de Saussure, oldukça etkileyici şekilde dil ve düşünce irtibatını, bir kâğıdın ön yüzünün arka yüzüyle ilişkisine benzetir. Bir kâğıdın ön yüzünü kesip koparmadan arka yüzü kesilip koparılamaz yani kâğıdın ön yüzünü arka yüzden koparıp alma imkânı söz konusu değildir. Dili düşünceden, düşüncüyü bilgiden, bilgiyi kültürden, kültürü hayâtın, hayâtı insandan koparıp alamayız. Mantık alanı mefhûmların sıhhatlerini sorguladığımız alandır. Edebiyat ve lugat ise kelimelerin zenginliğine ulaştığımız sahalardır. Edebiyat

ve mantıkta, kelimeleri ve mefhûmları hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle irtibâtları ekseninde konu ediniz. Tasavvurun ve tasdîkin gücü ve isâbeti de tasavvuru taşıyabilecek güçlü kelime ve bu kelimelerle inşâ edilen hakîkati lâyıkiyla seslendirebilecek önermelerde aranır. Tüm bu husûsların dâhil olduğu zemîn ise kuşkusuz dildir. O halde güçlü bir dil, güçlü bir mantığı, edebiyatı ve lugatı müjdelemiş olur. Güçlü dil olmadan sağlıklı bilgilerin elde edilmesi pek mümkün değildir. Bilgiler güçlü değilse var olanı tanıdığımız, ona nüfûz ettiğimiz, onu istifâdenin ve değerlerin konusu hâline getirdiğimizden söz edemeyiz.¹¹

Dilin doğru kullanımı bahsi Öner için son derece önemlidir, zîrâ ona göre dilin doğru kullanımı sâdece estetik bir tercih değil, aynı zamanda ahlâkî bir yükümlülük olarak görülür. Bu anlayışın arkasında, kelimenin ontolojik boyutuna ilişkin bir kavrayış yatar. Çünkü adlandırmak, yokluktan varlığa bir dâvettir, kelime, varoluşa çağrıdır. Dolayısıyla, öyle adlandırmalıyız ki, dilimiz hem doğru çağrışımlar uyandırsın hem de bize ait bir anlam ufkunu yeniden kursun.

Öner için kelime ve kavramlar, dilin ve mantığın gücünü belirlerlerken söz konusu kuvvetli zemîn, varlığa derinlikli nüfûz etme imkânı sunar. Varlıkla derinlikli ve doğru irtibât kültür alanındaki yetkinlikleri doğurur. O hâlde bir milletin kelime hazînesi, bu kelime hazînesinin işâret ettiği kavramlardaki “açıklık derinliği” bize o milletin ortak kültüre katkısı ve o kültürün özgü kültürünün ağırlığı hakkında son derece güçlü izler sunar. Kelime zenginliğini o milletin edebiyatından, lugatından; kavram derinliğini ise yine o milletin bilim ve felsefeye olan vukûfiyetinden anlayabiliriz. Öner'in kültür-bilgi ilişkisinden hareketle bilgiyi oluşturan en temel unsur olan kelime ve kavram konusuna değinmiş olduk. Ancak onun tüm bunlardan da istifâde etmek sûretiyle işâret ettiği zihniyet bahsi de konumuz için son derece ehemmiyetlidir.

Zihniyetin Ontolojik Yapısı

Necati Öner, zihniyeti, insan zihninin varlık karşısındaki tutumunu belirleyen, derinde yatan bir zihnî yapı olarak anlar. Öner, bununla birlikte zihniyeti “insan zihninin içinde hareket ettiği ortam”¹² olarak tanımlar. Bireylerin veya toplumların ortak mantık ekseninde hareket ettikleri hâlde farklı sonuçlara varmalarını zihinlerini yöneten zihniyetlerindeki

¹¹ Muhammet Enes Kala, “Kültürü Bilgiyle, Bilgiyi Dille İnşa Etmek,” içinde *Türkçe Şûrası*, ed. Umut Başar (Ankara: ASBÜ Yayınları, 2022), 65-66.

¹² Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 27; Necati Öner, “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür.” *I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi*, Erzurum, Mayıs 1984, s. 90-92.

farklılıktan kaynaklandığını iddia eder.¹³ İnsanların içgüdüsel tepkilerinin dışındaki bilinçli tutum ve davranışları, açık ya da örtük olarak belirli akıl yürütmelere dayanır, bu akıl yürütmeler ise tutarlılık içerisinde belirli bir düşünce tarzını oluşturur. Öner'e göre her fert ve toplum, olaylar karşısında belli bir zihniyet zemini üzerinden akıl yürütür ve tavır alır. Dolayısıyla zihniyet, düşüncenin yönünü ve yöntemini tâyin eden zihni bir tutum alış hâlidir.¹⁴

Öner, târihi ve antropolojik gözlemler ışığında üç temel zihniyet olduğunu belirtir: büyüsel zihniyet, olgusal (pozitif) zihniyet ve eleştirel zihniyet. İlk iki zihniyet, vurgulandığı üzere, ilkel toplumlarda hâkim olan majik (mitik) düşünce tarzı ile bilimin hâkim olduğu toplumlarda görülen pozitivist düşünce tarzına tekâbül eder.¹⁵ Nitekim Öner de Pascal'dan ilhamla "Pirenelerin bir tarafında doğru olan, diğer tarafında yanlıştır" sözünü hatırlatarak zihniyet farklılıklarının hakikat tasavvurunu nasıl etkilediğini vurgular.¹⁶ Ancak Öner, bu ikili ayrımın ötesine geçerek insanda tabiatıyla mevcut olan üçüncü bir temel zihniyet boyutuna husûsiyetle işâret eder: eleştirel zihniyet. İlk iki temel zihniyet (büyüsel ve olgusal) insanın fitrî yapısında tabîi olarak mevcut potansiyellerdir, bununla birlikte eleştirel zihniyet ise insanın bu potansiyelleri aşma ve onları kritik etme kaabiliyetini temsîl eder.¹⁷ Öner'e göre bu üç temel zihniyet, insanlar tarafından sonradan "îcat edilmiş" değildir, bilâkis insanın ontolojik yapısının bir parçasıdır. Değişen ise bu zihniyet unsurlarının belirli fertlerde veya toplumlarda hâkimiyet dereceleridir.¹⁸

Eleştirel zihniyet, bir bakıma insanın özünde var olan sorgulama ve aşma yetisinin tezâhürüdür. Öner, eleştirel zihniyet sâyesinde insanın hem büyüsel hem de katı olgusal bakışı aşabileceğini belirtir. Nasıl ki büyüsel zihniyete eleştirel bir gözle yaklaşıldığında dinî zihniyet doğuyorsa, olgusal (bilimsel) zihniyeti eleştiriyile aşma çabası da felsefi zihniyeti ortaya çıkarır.¹⁹ Gerçekten de dinî tefekkürde ulaşılan önermeler ne tam mânâsıyla olgusaldır (zîrâ vahye dayanır, deneyle doğrulanamaz), ne de büyüsel zihniyetle açıklanabilir (çünkü bâtil inançtan ayrılır). Benzer şekilde, felsefi düşünce de salt pozitivist zihniyete indirgenemez. Felsefe, mevcut bilgi ve inanışları

¹³ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 52-65.

¹⁴ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 58-59.

¹⁵ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 206-207.

¹⁶ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 52.

¹⁷ Muhammet Enes Kala, "Zihnin Ontolojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin 'Ben' Ahlakı," *Felsefe Dünyası* 69, (2019): 172-174.

¹⁸ Bkz. Kala, "Zihnin Ontolojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin 'Ben' Ahlakı."

¹⁹ Kala, "Zihnin Ontolojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin 'Ben' Ahlakı," 173.

sürekli eleştiri süzgecinden geçirip aşmaya yönelen zihnî bir tavidir. İşte Öner, bu nedenle dinî ve felsefî düşüncüyü kapsayan eleştirel zihniyeti, diğer iki temel zihniyetin dışında ve onlara üstün bir konumda görür.²⁰ Eleştirel zihniyet, büyüsel ve olgusal zihniyetlerin ötesinde, onları yönlendiren ve bütünleştiren üst bir zihnî bakış açısı sunar. Kuşkusuz eleştirel zihniyet olgunluğuna erebilmek için insanı kültür rahmine bağlayan bilgi ve değer eksenlerinde katettiği mesâfe ve merhalelerin son derece önemli olduğunun altını çizmeliyiz. Kelime ve kavramlarla varlığa nüfûzumuz arttığı ölçüde olgusal zihniyet üzerinde bir felsefî zihniyete kavuşabilme imkânımızdan bahsedebiliriz. Yine varlığa ünsiyetle bağlanma değerini maddî olandan metafizik olana yükseltebildiğimiz nispetle mitik olandan dinî olana urûç eden bir zihniyeten söz edebilmek mümkün hâle gelebilir. Özgü kültürün gücünü ve ortak kültüre nitelikli katkısını arayıp görebileceğimiz bir yer de Öner'de burasıdır.

Felsefeden Murât Edilen Fayda

Necati Öner, felsefenin değerine ve işlevine dâir görüşlerini hem teorik yazılarında hem de konferanslarında dile getirmiştir. Özellikle “Niçin Felsefe?” başlıklı metninde, toplumdaki yaygın felsefe karşıtı önyargılardan yakınmış ve felsefenin aslında insana kazandırdığı kritik değerleri açıklamıştır.²¹ Öner'e göre felsefe, insanın bitmeyen merak, şüphe ve hayret duygusunun ürünü olarak ortaya çıkar ve bilim dâhil diğer tüm bilgi alanlarının ötesine geçerek nihâî anlam arayışına yönelir. Bilimler, insanın hayret duygusunu ve kesin bilgi ihtiyacını büyük ölçüde karşılayabilir ancak felsefeye duyulan ihtiyaç yine de ortadan kalkmaz, çünkü insan “bilimin verdiğiyle yetinemez.”²² Öner, Fransız düşünür Brunschvicg'in “Felsefe, çözülmemiş meselelerin ilmidir” sözünü aktararak bilimlerin çözdüğü her problemin, felsefe için yeni bir soru doğurduğunu belirtir.²³ Gerçekten de felsefe, “bilgi üzerine bilgi” şeklinde tanımlanabilir: Herhangi bir bilgi türünün verilerini alır, onların hakikat değeri, yöntemi ve diğer bilgilerle ilişkisi üzerine düşünerek bir üst düzey değerlendirme yapar.²⁴ Bu sûretle felsefe, farklı disiplinlerden gelen bilgi ve tecrübeleri bir arada değerlendirip eleştirerek insanın dünyâyı ve kendini daha bütünlüklü anlamasına katkı sağlar. Öner, filozofun eserinin kaçınılmaz olarak öznel damgasını taşıdığını, tıpkı bir sanat eseri gibi yaratıcısının kişiliğinden izler barındırdığını söyler.²⁵

²⁰ Kala, “Zihnin Ontolojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin ‘Ben’ Ahlakı,” 173-174.

²¹ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 9-17.

²² Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 20, 168.

²³ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 12.

²⁴ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 12.

²⁵ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 13.

Bilimdeki nesnellik, felsefede yerini filozofun bakış açısına bırakır, ancak bu, felsefenin değerden düşmesi anlamına gelmez. Tam tersine, bir filozofun özgün bakışıyla ortaya koyduğu felsefi sistem, insanlığın düşünce mîrasına eşsiz bir katkı olarak görülmelidir. Öner bu noktada bir mukâyese yapar: “Eğer Newton yerçekimi kanununu bulmasaydı, bir başkası bulurdu, fakat Mimar Sinan, Selimiye’yi yapmasaydı, bir başka kişi asla tıpatıp aynı şaheseri ortaya koyamazdı.”²⁶ Bu örnekle Öner, felsefede yaratıcılık ve ferdî dehânın rolünü vurgulayarak, felsefî düşüncenin tıpkı sanat gibi bir özgünlük alanı olduğunu belirtir.

Necati Öner’in beklentisi, felsefenin bireye ve topluma kazandırdığı eleştirel düşünce, geniş ufuk ve derinlik sayesinde hem entelektüel bir tatmîn sağlaması hem de pratik faydalar sunmasıdır. O, felsefenin hayâta dâir hikmet arayışı olduğunu, bu yönüyle insanın varoluşsal sorularına cevap aradığını ifade eder. Felsefeden elde edilebilecek mühim kazanımlara metnimizin başında işâret etmiştik, bunlar, farklılıklara karşı nitelikli tahammül, hakikat tekelciliğine karşı derin şuur ve farklılıkları tehdit olarak değil ama yetkinleşme imkânı olarak görebilmektir.²⁷ Bu kazanımlar bizi Öner’in bilgi ve zihniyet yaklaşımına yeniden götürür. Bilginin temel kurucu yapı taşı olan kavramın seçiklik ve açıklık niteliklerini hatırlayacak olursak kavramın açıklığındaki nihâî noktaya varılmasını belki de imkânsız kılan husûsiyet ve kavramın dinamizmi bize önemli husûsları anımsatır. Öncelikle beşerî sahada insanın mutlak olanı kuşatamaması, her türlü beşerî inşâdaki zannîlik, araştırma konusunda son sözü söyleyememe durumu onu hakikat tekelciği karşısında bir konuma taşır. Bunun dışında uzmanlık alanlarına karşı onda hürmet duygusunu geliştirir. Bir meseleye farklı bakış açıları ve yorumların olabileceğini, bunlara saldırmak yerine anlayıcı bir tutum geliştirmesini ona salık verir. Özellikle zihniyet kurucu ekseninde felsefî tavır ve tutum geliştirdiğinde insanın, farklılıkları tehdit olmaktan ziyâde kendisi ve alanı için bir yetkinleşme ve hesaplaşma imkânı olarak görebildiği zemînler açığa çıkar. Başkasına karşı tahammül, hakîkatin kuşatıcılığı karşısında hürmet ve farklılıkları zenginlik imkânı olarak kabul etme hâli felsefenin insana sunduğu faydalar olarak görülebilir.

Sonuç

Necati Öner’in düşünce sistemi, bilgi, kültür, zihniyet, dil ve mantık gibi temel kavramlar etrafında bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Öner, kültürün inşâsında bilginin merkezî rolünü vurgulayarak “kültürü bilgiyle inşâ etmek” söylemini âdetâ düstur edinmiştir. Kültürün temelinde yatan

²⁶ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, 13.

²⁷ Kala, “Kültürü Bilgiyle, Bilgiyi Dille İnşa Etmek,”65.

bilgi birikiminin, toplumların gelişmişlik düzeyini belirlediğini söyleyen Öner, felsefe, bilim, din ve sanat gibi evrensel kültür saçayaklarına dâir bilgilerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini savunur. Ona göre kültürel ilerleme, nihâî tahlilde, varlığı daha iyi tanıma ve elde edilen bilgileri hayâta tatbik etme meselesidir.

Öner’in zihniyet kavramına getirdiği açılım, felsefe ile kültür arasındaki ilişkiyi derinlemesine anlamamızı sağlar. Zihniyetin ontolojik yapısını üç temel boyutta ele alan Öner, eleştirel zihniyeti insanın hem düşünsel olgunlaşmasının hem de varlığa gösterdiği tutumun yetkinlik göstergesi olarak görür. Büyüsel ve olgusal zihniyeti aşan eleştirel (felsefî) tutum sayesinde bireyler dogmatik sınırlardan kurtulup hakîkatin yolunda önemli farkındalıklar kazanabilirler. Bu yönüyle felsefe, toplumda zihniyet farkını meydana getirebilecek en önemli etkidir.

Dil ve mantık alanındaki görüşleri ise Öner’in kültür inşâsına yaptığı vurgu ile yakından ilgilidir. Dili, düşüncenin hem taşıyıcı kabı hem de yaratıcı bir unsuru olarak değerlendiren Öner, Türkçenin felsefe dili olarak zenginleşmesine ve bilgide yetkinleşme bahsine büyük önem vermiştir. Ahmet İnam’ın yazılarında dile getirdiği “epistemiatrı” kavramı da bu çabanın başka bir ifâdesidir. İnam, karşılaşılan karmaşık epistemik tablo karşısında, epistememizi iyileştirmemiz ve sağaltmamız gerektiğini söyler. Bu bağlamda, Necati Öner’in düşüncesinden ilhâmı yeni bir kavram önerisi de gündeme getirilebilir: logiatri. Filoloji kelime sevgisiyse, logiatri yalnızca sözü değil, düşünceyi, düzene sokucu niyeti kuşatarak ifâde etme gayretidir. Bu kavram, felsefî bilginin yeniden diriltilmesi kadar, onu bir tavır ve tutum biçimi olarak içselleştirmeyi de hedefler. Çünkü ancak böyle bir zihni atmosfer, toplumu inşâ eden bireyleri kuşatabilecek bir mentaliatri (zihniyet sağaltımı) oluşturabilir.

Son olarak, Necati Öner, felsefeden beklenen faydayı hem ferdi aydınlanma hem de toplumsal gelişme boyutlarında ele alır, felsefeyi hem teorik hem pratik boyutuyla değerlendirerek ondan beklenen faydayı zihniyet ve kültür inşâsı ekseninde tanımlar. Felsefe, onun gözündeki, insanın bilgiyle kültürü yoğurup özgün bir medeniyet perspektifi geliştirmesinin aracıdır. Bilgi, kültürün yapı taşı; felsefe ise bilgiyi işleyip ona anlam kazandıran, onu eleştirel süzgeçten geçirerek toplumun ortak aklını ve vicdânını besleyen entelektüel faaliyet alanıdır. Son söz olarak Hocama rahmet diliyor, onu özlemle anıyorum.

Kaynakça

Adsoy, Şerefettin. “Necati Öner’in Dil Hassasiyeti.” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, Özel Sayı (2019): 323–334.

Adsoy, Şerefettin. “Necati Öner’e Göre Dil-Düşünce İlişkisi.” *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 12, no. 2 (2020): 356–368.

Kala, Muhammet Enes. “Zihnin Ontolojik Yapısı ve Zihniyet Bağımlı Dilin ‘Ben’ Ahlakı.” *Felsefe Dünyası* 69 (Yaz 2019): 169–184.

Kala, Muhammet Enes. “Kültürü Bilgiyle, Bilgiyi Dille İnşâ Etmek.” İçinde *Türkçe Şûrası*, ed. Umut Başar. Ankara: ASBÜ Yayınları, 2022.

Öner, Necati. “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür.” *I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi*, Erzurum, Mayıs 1984.

Öner, Necati. *Felsefe Yolunda Düşünceler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Öner, Necati. *Dil Üzerine*. Ankara: Divan Kitap, 2013.

Vygotsky, Lev. *Düşünce ve Dil*. Çev. Burak Erdoğan. İstanbul: Roza Yayınları, 2018.